

distriktionen mellem ord og billede er ved at blive ophævet. Den traditionelle adskillelse går på, at sproget er et arbitrært/digitalt system, mens billedet er analogt. Med de nye former for billeddigitalisering er denne forskel på vej til at blive fiktion. Billeder kan i dag opløses og gen- og omfremstilles digitalt. Sagt på en anden måde: Du kan egenrådigt og efter behov sætte en digital enhed – fx. et M foran den digitale kombination *AND* og skabe et helt nyt udtryk. Med det digitaliserede billede kan du med et større antal enheder gøre det samme uden at skulle ty til det klassiske fotografi af Arne Melchior som en Disney-figur.

Hvis PC'eren i dag er historikerens uundværlige arbejdsredskab, så bliver det måske paintboxen, når næste årtusinde sætter i gang. Til den tid vil Historisk Tidsskrift formidles elektronisk med tredimensionale kæmpebilleder, programmeret tekstbehandling samt stereofonisk lyd. Men som J.C.Christensen sagde: »Historien klarer sig nok«.

Axel Bolvig

ER DER BEHOV FOR ET HND?

AF

CARL-AXEL NILSSON

Den moderne praksis at sammenfatte det økonomiske kredsløb i en Nationalregnskabsstatistik blev først udarbejdet i 1920'erne og fik sit praktiske gennembrud så sent som i 1940'erne. I alle industrilande blev en sådan statistik hurtigt et integreret led i den normale statistikproduktion, og ret tidligt på basis af internationale standarder. Og i dag kan FN publicere den slags statistik for de fleste medlemslande. Det varede heller ikke længe før der blev taget initiativer til konstruktion af tilsvarende historiske serier, som i bedste fald kunne føres tilbage til tidligt i 1800-tallet.

I enkelte tilfælde, f.eks. i Sverige, blev der faktisk publiceret sådanne historiske serier allerede i 1930'erne. Simon Kuznets kom til at spille en stor rolle ved at starte et internationalt projekt i 1950'erne med det formål

at stimulere og i vist omfang også at samordne nationale initiativer til konstruktion af historiske serier. Selvom det skete i meget forskellig takt og på forskellige ambitionsniveauer blev dette arbejde da også ført så langt, at de fleste udviklede industrilande i dag har udarbejdet historiske nationalregnskabsserier. I nogle lande er man endog nået så langt, at man er i gang med revisioner af de historiske serier.

I Sverige har man således ved instituttet for økonomisk historie i Lund i en længere periode haft et forskningsprojekt – med navnet Historiske Nationalregnskaber for Sverige (HNS) – med det formål at forbedre de allerede eksisterende historiske serier men også at udvide dem til at dække hele perioden siden 1800, hvor de gamle serier ikke gik længere tilbage end 1861. Der er indtil nu planlagt en publikation for hver sektor i økonomien, landbrug, industri etc., i alt 8, samt desuden en publikation omfattende deflatorer. Projektet har hidtil udgivet 6 af disse publikationer, herunder den med deflatorerne, og de resterende tre forventes at udkomme i den allernærmeste fremtid.¹

Man har uden tvivl udført et meget værdifuldt arbejde i det svenske projekt og der kan konstateres mange konstruktive idéer i gennemførelsen. Det er ikke hensigten her at anmelde værket. Det er jo faktisk ikke færdigt endnu og der bør desuden kunne forventes en afsluttende sammenfattende publikation, hvor de metodiske principper præsenteres i en helhed, hvor en konsistent og fuldstændig statistik publiceres til brug for andre, og hvor måske også en foreløbig makroanalyse gennemføres. Men man er nået meget langt. HNS-projektet skal derfor i denne artikel i stedet bruges som en nyttig og praktisk reference for en diskussion af det eventuelle behov for og forudsætninger for et tilsvarende projekt i Danmark, altså et HND.

Baggrunden for dette er de kritiske synspunkter på de danske historiske nationalregnskaber, der er fremkommet i de senere år. I nogle tilfælde har man også ment, at der burde sættes et arbejde i gang til revision af de eksisterende serier. Derimod har der ikke været nogen diskussion om, hvor omfattende et sådant arbejde ville blive eller hvilken organisatorisk ramme det kræver.

Gunnar Viby Mogensen har i sin bog *Økonomi og Historie* (1987), s. 164, 177-179, påpeget det lidt besynderlige forhold, at der siden Svend Aage Hansen publicerede sit to-bindsværk om *Økonomisk Vækst i*

¹ Historiska nationalräkenskaper för Sverige. 2. Industri och hantverk 1800-1980 (Lennart Schön), 3. Byggnads- och anläggningsverksamhet 1800-1980 (Lars Pettersson), 4. Transporter och kommunikationer 1800-1980 (Olle Krantz), 6. Husligt arbete 1800-1980 (Olle Krantz). 7. Offentlig verksamhet 1800-1980 (Olle Krantz), 9. Deflatorer för industriproduktion 1880-1955 (Jonas Ljungberg). Lund 1986-1988).

Danmark (1972-1974), som bl.a. indeholdt autoritative historiske nationalregnskabsserier for hele perioden siden 1818, egentlig ikke er foretaget nogen forskning med henblik på at forbedre og/eller udvide datagrundlaget. Viby Mogensen mener, at denne stilstand i forskningen er så meget mere bemærkelsesværdig som der jo let kan konstateres klare uoverensstemmelser mellem de to danske hovedværker på området, Bjerke/Ussings fra 1958 – dækkende perioden efter 1865 – og det nævnte værk af Sv. Aa. Hansen. Viby Mogensen fremhæver også den kendsgerning, at man i flere andre lande, ikke blot Sverige, for nylig har påbegyndt konstruktionen af den anden generation af historiske nationalregnskaber.

Forskning med en mere præcis kritik af Sv. Aa. Hansens serier er dog ikke helt ukendt, noget som Viby Mogensen også påpeger. Ole Hyldtoft har i sin disputats om Københavns industrialisering (1984) til og med fremlagt reviderede tal for arbejdsstyrken i industrien for en stor del af det 19. århundrede. Hans Christian Johansen har i sit værk om Dansk industris historie (1987) bl.a. kritiske bemærkninger om interpolations-teknikken. Endvidere har Niels Buus Kristensen i en artikel i *Scandinavian Economic History Review* (1989:1) taget udgangspunkt i Hyldtofts nye serier og gennemført en foreløbig revision af serierne for værditilvæksten i industrien 1872-1913. Og i to artikler i et memo fra Økonomisk Institut i København (Blåt memo 161, 1987) har Buus Kristensen diskuteret problemer i fastprisberegninger hos Sv. Aa. Hansen, og Svend Wunder har fundet anledning til kritik af de danske serier i forbindelse med et forsøg på at tillempe en analysemetode, udarbejdet netop i forbindelse med en revision af de britiske historiske nationalregnskaber.

Der er således grund til at stille spørgsmålet, om der er behov for et HND-projekt. Men eftersom historiske nationalregnskaber uden tvivl er en meget basal kundskabsbank, som helst skal kunne bruges af mange i en lang periode, er det vigtigt i forvejen at diskutere både ambitionsniveau og organisatorisk ramme. Som det svenske eksempel viser kan et sådant projekt vare længe og koste dyrt.

Først og fremmest skal det påpeges, at de historiografiske forudsætninger for et HND vil være meget anderledes end de var for HNS. Sverige fik meget tidligt historiske nationalregnskaber, idet tre nationaløkonomer – Lindahl, Dahlgren, Kock – allerede i 1933 udgav værket *National Income of Sweden 1861-1930 (NI)* i to bind. Det skyldtes i høj grad interessen for makroøkonomisk analyse hos den gruppe af yngre nationaløkonomer der fik navnet Stockholmskolen. Foruden Erik Lindahl var også andre kendte økonomer, Dag Hammarskjöld, Gunnar Myrdal, Bertil Ohlin, medlemmer.

Det har selvfølgelig i det store og hele været en fordel i en så lang periode at have haft adgang til disse historiske serier. Men det har også skabt en del problemer. For det første indeholdt publikationerne meget lidt om den historiske udvikling målt i faste priser. Det hjalp noget, at der parallelt kom værker med historiske serier over lønudvikling (Bagge) og leveomkostninger (Myrdal). Men alligevel var det grundlæggende en stor ulempe at NI kun indeholdt værdiserier i løbende priser. For det andet opstod tidligt vanskeligheder med at koordinere de tekniske løsninger i NI med den standard, der senere blev anvendt i de moderne, officielle nationalregnskaber. Produktudviklingen gik hurtigt på området i løbet af 1940'erne og 1950'erne. Resultatet blev, at man meget tidligt måtte gå igang med at udvide og revidere NI, ikke mindst gjaldt det om at skaffe serier i faste priser.

Dette arbejde manifesterede sig bl.a. i Östen Johanssons bog om *The Gross Domestic Product of Sweden and its Composition 1861-1965*, publiceret i 1967. Systematikken i dette værk var moderne og det bragte nye serier for bygge- og anlægssektorerne. Men generelt var ambitionsniveauet ikke særlig højt. De anvendte prisserier var få og de blev brugt til at producere en subtotal for Forbrug og en for Investering, som forfatteren åbenbart selv ikke mente at kunne stole på. De blev nemlig aldrig lagt sammen til en grand total. I stedet publiceredes en total GDP i faste priser ved at en ny deflatering blev foretaget af de forskellige produktionssektorer, dog på den måde at samme leveomkostningsindeks blev brugt til alle delserier.²

Der var således grund til at mene, at arbejdet med at skaffe serier i faste priser ikke var afsluttet og i 1975 kom Krantz/Nilssons *Swedish National Product 1861-1970*.³ Det var nærmest ment som et foreløbigt værk med et antal mindre revisioner af de løbende serier. Hovedsigtet var på et mere ambitiøst niveau end tidligere at eksperimentere med deflateringsteknikker på basis af et udvidet antal af prisserier. Man kan sige, at det HNS-projekt som nu er ved at afsluttes dermed fik en start. Dette definitive projekt var naturligvis meget mere omfattende og gik i højere grad ud på fornyelse af de grundlæggende data og at tilbageføre serierne til 1800.

² Især økonomer har ved hjælp af totalen beregnet det s.k. »Östen Johanssons implicite nationalproduktprisindeks«.

³ Den Nilsson, der indgår i dette forfatterteam er identisk med forfatteren af dette indlæg og har siden da i nogen grad ændret opfattelse vedrørende indeksproblemet. Jvr. Kryger Larsen, H/Nilsson, C-A: *Some Remarks on the Use of Prices when Constructing Volume Series* (unpubl. manus., 1990).

For Danmark er som nævnt den historiografiske situation ganske anderledes og i det hele taget må udgangssituationen for et fornyelsesarbejde anses for at være markant bedre. Der gives et kort historiografisk overblik i Viby Mogensen, s.s., s. 164ff.

Ligesom i mange andre af de industrialiserede lande publicerede de statistiske myndigheder i Danmark fra og med 1950'erne kontinuerligt serier over nationalprodukt/-indkomst og underserier hertil. Det blev hurtigt en specialiseret opgave ved Danmarks Statistik. De første publicerede data gælder for anden halvdel af 1940'erne, i nogen grad ført tilbage til 1930. Man fik i Danmark ikke noget der svarede til Stockholmskolenes arbejde med historiske serier.

Men i stedet fik man med få års mellemrum to relativt moderne historiske værker, i 1958 Bjerke/Ussings *Studier over Danmarks Nationalprodukt 1870-1950* og i 1972-74 Sv. Aa. Hansens *Økonomisk Vækst i Danmark*, med historiske nationalregnskabsdata for 1818-1970 i et bilag til bind to. I en følgende udgave forlængede Sv. Aa. Hansens serier til 1975.

Viby Mogensen vurderer denne situation ret negativt og betoner kraftigt svagheder i begge værker – men holder dog med rette Sv. Aa. Hansens værk som det bedste og mest anvendelige. Viby Mogensen oplever åbenbart stærkt det uheldige i at have to parallelle værker, der bygger på delvis modstridende konstruktionsprincipper og er forskellige i deres resultater. Det er naturligvis ikke urigtigt, men det fortjener alligevel at blive påpeget, at set fra perspektivet af et muligt fornyelsesarbejde og set i lyset af forholdene i Sverige, så er udgangspunktet slet ikke dårligt i Danmark. Man har under alle omstændigheder Sv. Aa. Hansens værk med serier for en imponerende lang tidsperiode i både løbende og faste priser. Og værket bygger uden tvivl på moderne principper for konstruktion af nationalregnskaber.

Der er dog adskillige svagheder i Sv. Aa. Hansens serier og her skal bestemt ikke hævdes, at der ikke er behov for et HND, blot at det kan betale sig nøje at overveje hvordan et HND bedst bør organiseres, og at i visse henseender HNS ikke er det helt ideelle forbillede.

Til en vis grad er de danske problemer generelle og af samme art som de svenske. Der er tale om rent kildemæssige svagheder i datagrundlaget. Det er for eksempel usikkert, i hvilken grad de eksisterende serier undervurderer produktionsniveauet i perioden før industrialiseringen. Sandsynligheden er stor for at oplysningerne om de moderne og ekspansive produktioner er bedre end oplysningerne vedrørende traditionelle produktioner. For Danmark gælder med sikkerhed også, at de oplys-

ninger der i øjeblikket foreligger om landbrugsproduktionen er meget usikre.

I andre tilfælde er problemerne meget specifikt danske. Det gælder for industriens vedkommende at der ikke eksisterer årlige data før vi kommer et godt stykke ind i det 20. århundrede. Det skaber usikkerhed om sammenligneligheden mellem tællingsårenes oplysninger, men giver også problemer med at få et fast grundlag for interpolationen af data for de mellemliggende år. Sv. Aa. Hansens teknik – at bruge faste råstofkvoter for meget lange perioder, kvoter som desuden er hentet fra meget sene statistiske undersøgelser – indbyder naturligvis også til kritik. Det er også uklart om niveauet i 1914, som er slutåret for de ældre serier, er pålideligt i forhold til niveauet i 1920, som er startåret for senere serier, hvor man i højere grad har kunnet støtte sig på materiale indsamlet i forbindelse med det moderne arbejde med nationalregnskaber.

Det er alligevel korrekt at påstå, at udgangspunktet for et eventuelt HND også i dette henseende er bedre end det var for det nu snart afsluttede HNS. I hvert fald kan man med rimelighed hævde, at de danske revideringsbehov i forvejen bedre kan beregnes, idet de forholdsvis klart kan afgrænses til bestemte dele af de eksisterende nationalregnskaber.

På et område kan man dog konstatere en mere generel svaghed, nemlig fastprisberegningen. Den er hos Sv. Aa. Hansen gennemført med en forholdsvis primitiv teknik og det anvendte prismateriale er ikke altid helt gennemskueligt. For en kritik heraf se bl.a. Buus Kristensens allerede nævnte forskning. Men faktisk var udgangspunktet endnu dårligere for HNS, som ikke uventet derfor har måttet lægge et stort arbejde på konstruktionen af serier i faste priser.

Man har i HNS udarbejdet deflatorer på et efter danske forhold meget disaggregeret niveau ved hjælp af priser for repræsentative varer (HNS:2, Schön, s. 12-13 og 188-198). Man har derefter foretaget en aggregering til successivt højere niveauer. Der arbejdes desuden med delperioder på 25 til 30 års længde, i alt 8 perioder, hver med sit eget basisår, udvalgt på basis af overvejelser om forandringer i de strukturelle karakteristika for den svenske økonomi på makroniveau.

Den valgte fremgangsmåde er ambitiøs og i mange henseender interessant, under alle omstændigheder fra indeksteknisk synsvinkel uangribelig. Men den indbyder unægtelig også til kritik. For det første har man rent faktisk gennemført beregningerne mildt sagt på en firkantet måde. Eksemplerne i det følgende er hentet fra delpublikationen *Industri och håndverk 1800-1980*. I tabel I 13 (s. 291 ff) vedrørende bruttoproduk-

tionen i faste priser oplyses der f.eks. for de ni brancher følgende værdier i mio. kroner for år 1800: 97,9; 15,5; 143,1; 7,6; 204,5; 59,8; 43,7; 30,6 samt 1,5. Det giver en total på 604 mio. Men kolonnen for totalsummen i den nævnte tabel oplyser rent faktisk i stedet 538 mio. Vælger vi 1930 som eksempel i samme tabel fås derimod et år med en meget lille forskel i nævnte henseende, medens forskellen i år 1980 tværtimod er større end den var i 1880. De samme forhold kan ses i tab. I 14. Det står helt klart, at disse besynderligheder opstår på grund af den valgte aggregeringsteknik, som i og for sig statistisk set er korrekt, men den er – formuleret som et understatement – næppe brugervenlig. Man kunne da også meget let have foretaget aggregeringen på anden og mere brugervenlig vis.

For det andet, og det er naturligvis et vigtigere kritikpunkt, kan man kritisere den løsning, der principielt er valgt til indeksproblemet. Et værk af den art der er tale om må forventes at være et autoritativt værk, som skal kunne bruges af andre forskere i adskillige år fremover. I de fleste tilfælde vil det sikkert blive brugt som et opslagsværk hvorfra bestemte oplysninger hentes for at blive anvendt rent informativt. Det taler rimeligvis for en så neutral teknik som muligt for fastprisberegningen i det publicerede materiale. I HNS har man i stedet bevidst valgt en teknik som begrundes med de pågældende forskeres egne vurderinger og overvejelser, og som andre ikke nødvendigvis er enig i. Det ideelle ville være at lade andre forskere selv kunne vælge deres foretrukne løsninger på indeksproblemet. Og publicere serier for den almindelige bruger med så neutral teknik som muligt.

Det skal påpeges, at HNS ikke gennemgående bruger disse principper. I f.eks. bindet om Transporter och kommunikationer (HNS:4, Krantz) har forfatteren valgt det andet yderlighedsprincip: der publiceres overhovedet ikke serier i faste priser. I stedet publiceres disaggregerede deflatorer til enhver brugers frie valg. Men man må gå ud fra at principperne i bind 2 vil blive tillempet i en kommende sammenfattende fremstilling.

Sv. Aa. Hansen har ikke overvejet indeksproblematikken i samme grad som man har gjort i HNS. Han har heller ikke formuleret sig så udførligt om sine konstruktionsprincipper. Det er f.eks. ikke let præcist at vide hvad der skal forstås ved den helt basale betegnelse »i 1929 priser«. Men det gælder trods alt på dette område som andre områder af de historiske nationalregnskaber, at man for Danmarks vedkommende med stor fordel kan nøjes med at gå i gang med forbedringer på udvalgte punkter. Den mest basale opgave vedrørende fastprisberegningen er således uden tvivl at nå til en højere grad af disaggregering.

Det skal understreges, at man i HNS meget korrekt har vist stort interesse for prissiden af nationalregnskaberne. Man har også i et særskilt bind publiceret nogle af de anvendte deflatorer og en af deltagerne i projektet har senere i en doktordisputats gennemført en prishistorisk analyse.⁴ Også på dette punkt kunne man have ønsket en noget større fleksibilitet, dvs. lidt mindre færdige og aggregerede serier og egen analyse og lidt mere brugerservice ved at de basale serier var lettere tilgængelige.

Meget tyder på at analyser ved hjælp af prisdata er på vej tilbage som et centralt element i den økonomisk-historiske forskning. Bl.a. McCloskey og N.F.R. Crafts har demonstreret, at også relativt simple analysemodeller som bruger prisdata kan afkaste meget interessante resultater vedrørende produktivetsforløb. Det fortjener at påpeges, at forbedrede historiske nationalregnskaber for Storbritannien dér har spillet en afgørende rolle. Ikke mindst er det interessant at kunne konstatere at disse forbedringer netop har haft den karakter, som anbefales i dette debatindlæg. Man har sat kræfter ind på forbedringer ikke generelt men på nogle få områder, hvor man har regnet med at svaghederne i de eksisterende serier har været meget påfaldende.

Desværre kan man kritisere det britiske fornyelsesarbejde for den samme svaghed som det svenske: det har måske i lidt for høj grad haft de enkelte forskeres egne interesser som ledestjerne mere end det generelle brugerkollektivs. Opgaven bør defineres som et ønske om at få sammenhængende historiske serier af højere kvalitet end de nuværende. Arbejdet med at forny nationalregnskaberne i England og Sverige kan nok i ret høj grad tjene som inspiration men skal ikke i alt for høj grad stoles på som egentlige forbilleder. Det forekommer at være en rimelig konklusion at arbejdet skal planlægges ud fra den specifikke danske situation.

Desværre er de danske forhold en smule unikke også i en anden henseende. Arbejdet med at skabe en ny generation af historiske nationalregnskaber går langsomt. Der synes ikke at være sket ret meget siden Viby Mogensen i 1987 publicerede sin kritik af de nuværende serier. At være sen behøver på den anden side ikke nødvendigvis at være en ulempe. Forskning i andre lande kan udnyttes, som det er påpeget i dette debatindlæg, både som en almen inspirationskilde men også som et hjælpemiddel til præcisering af den specifikke danske problematik.

Det er dog på tide, at arbejdet bliver sat i gang. Alt taler for at det ville være til stor fordel, hvis man kunne få et projekt HND, som er meget

⁴ Jonas Ljungberg. *Priser och marknadskrafter i Sverige 1885-1969* (Lund 1990).

mere åbent og fleksibelt i sin organisation end det svenske projekt, men samtidigt mere stabilt end i Storbritannien. Det er forståeligt, at HNS har valgt at publicere sine resultater i traditionel bogform med flere parallelle bind, eftersom man fra starten definerede fornyelsesopgaven som total og derfor som meget omfattende. Det har været en hovedsynspunkt i dette indlæg, at et HND bør definere opgaven anderledes og mere fleksibelt. Konsekvensen heraf bliver en anbefaling af en mere kontinuerlig publiceringspraksis, efterhånden som der foreligger resultater.

Det bedste ville formentlig være at oprette en relativt lille styringsgruppe med repræsentanter med både statistisk ekspertise og bruger-ekspertise. Den bedste chance for kontinuitet ville sikkert skabes, hvis en sådan gruppe blev formelt indordnet under Danmarks Statistik. Den bør kunne arbejde med ret små finansieringsbehov i det løbende arbejde og give garanti for stabilitet i arbejdet under måske ganske mange år.

Opgaven skulle i starten naturligvis være at definere og prioritere de behov til fornyelse der er. Nogle opgaver kunne derefter løses ved at styringsgruppen ansøgte om midler til præciserede, større forskningsopgaver. Kontrakter kunne også tages med forskningsinstitutioner med henblik på at stimulere til udarbejdelse af opgaver og afhandlinger indenfor rammerne af individuelle studieføløb. En vigtig opgave ville selvfølgelig være at følge pågående forskning med henblik på at inkorporere eventuelle relevante resultater i fornyelsen. Det forudsættes, at man tidligt opretter en database som derefter kontinuerligt opdateres. Man kan naturligvis ikke forvente de store indtægter fra abonnemeter på en sådan database men den kan alligevel give et vist bidrag til de løbende omkostninger.